

Gudomlig närvaro och andlig himmelsfärd

Kritisk granskning av förslag 2012 till högmässoritual för Svenska kyrkan

RAGNAR HOLTE

Inledning

Aldrig har ett förslag till Kyrkohandbok för Svenska kyrkan varit så rikt på alternativa utformningar av högmässans olika partier som det nu föreliggande.¹ Det hänger samman med att många nyskapade alternativ ges för mässans olika moment samtidigt som nästan allt gammalt bibehålls. Mycket av det gamla har särskilt i liturgiska sångpartier en föråldrad språkdräkt som borde ha setts över, men så har skett i ytterst liten utsträckning. Det får mig att undra om det hos somliga kan ha sin grund i en förhoppning att dessa alternativ ska självdö; förslaget innehåller flera serier med nykomponerad liturgisk sång. Men även i rena textpartier står ibland äldre och nyare formuleringar mot varandra. Till konflikt mellan sådana alternativ måste framför allt den stundtals otillräckligt genomtänkta övergången från optativa till indikativa verbformer leda. Det finns genomtänkta sådana övergångar bl. a. i *Herrens bön* och i lovsången *Ära åt Gud i höjden* men också flera helt absurda sådana, som när slutönskan efter komunionen, Kristus ”bevare er till evigt liv”, utan kommentarer görs utbytbar mot en indikativ försäkran att Kristus ”bevarar er till evigt liv”. En sådan hurtfrisk tro på generell odödlighet har i varje fall inget bibliskt stöd och är endast ägnad att väcka löje hos en bildad allmänhet. Jag återkommer nedan i dessa ämnen, där högmässans aronitiska slutvälsignelse utgör ett huvudproblem.

1 Högmässoförslaget föreligger fullständigt med texter och melodier i HBF. Musikvolymen (här kallad HBFm) innehåller samma melodimaterial men försett med orgelsats. Eftersom jag inte kommer att kommentera orgelsatserna ges i fortsättningen inga hänvisningar till den volymen.

Vad gäller mässhurken tillämpas en *serieindelning* där serie A innehåller traditionellt, mycket bristfälligt språkligt–musikaliskt översett material, medan övriga serier lanserar helt nytt material både språkligt och musikaliskt. Detta riskerar att leda till en radikal klyvning inom Svenska kyrkan mellan församlingar inbördes beroende på vilken serie som favoriseras, säkert också till interna konflikter inom församlingar. Ett speciellt problem i detta sammanhang är de nya förslagens behandling av högmässans fyra bibliska sånger *Herre, förbarma dig, Ära åt Gud i höjden, Helig* och *O Guds Lamm*. Det ligger ett stort omistligt värde i att det här är centrala bibliska texter som sedan länge utgör höjdpunkter i liturgin. Texterna har en lång liturgihistoria bakom sig och har en stor ekumenisk spridning. I några av de nya förslagen har bibeltexten frångåtts så att det närmast blir fråga om ett slags parafrafer. Fri behandling av bibeltexter hör hemma i kyrkornas psalm- och hymndiktning som har stort utrymme i en svensk högmässa men bör inte tillåtas tränga ut de traditionella skickligt valda bibeltexterna i högmässans ordinarie sånger. De sångtexter av parafraferande natur som ingår i förslagens nya serier gällande dessa moment bör inte tillåtas, anser jag. Ett specialproblem utgör dock för mig den traditionella uppenbart orimliga texten till *O Guds Lamm*: ”som borttager världens synder”. Den oändligt stora mängd av synder som begåtts på jorden, under Hitlers och Stalins skräckvälden som extrema höjdpunkter, på vad sätt kan de anses vara ”borttagna” av Jesus? Det finns väl inget Jesusord som reser sådana anspråk, och det är snarare av vikt att sådana brott får leva kvar i vårt minne som varnande exempel inför framtiden. Jag anser att här föreligger en gammal felöversättning som har hängt med även i Bibel 2000. Mer härom nedan.

Min vetenskapliga yrkeskompetens ligger främst inom systematisk teologi, vilket kommer att visa sig vid min granskning av bönematerial m. m. Men jag har även långvarig erfarenhet av att anpassa gregoriansk sång till svensk text. I förslaget är en total frånvaro av expertis på gregorianik påtaglig, med bitvis skandalösa konsekvenser. Jag kommer därför att lägga en huvudvikt vid att i flera fall ge förbättrade förslag – både språkligt och musikaliskt – till viktiga moment av det slaget.

En indelning av högmässan i 4 huvuddelar finns redan i nu gäl-

lande kyrkohandbok. Benämningarna *Inledning* och *Avslutning* på två av dem är dock föga inspirerande. Jag är klart positiv till den nu föreslagna indelningen och benämningarna *Samling*, *Ordet*, *Måltiden*, *Sändning*. Däremot saknar jag i den kommenterande texten betoningen av mässans spännande kontrasterande liturgiska växling mellan partier som ger uttryck åt gudomlig närvaro i församlingen kontra sådana som betonar Guds universella höghet och allestädes kosmiska närvaro. I medvetandet om det sistnämnda hade man i den tidiga kyrkan seden att lyfta sina händer upp mot himlen när man förrättade bön, och för att detta inte skulle bli till bara en tom ceremoni uppmanades man: *lyft era hjärtan, inte bara era händer, till Gud*. Få moment i mässan har en sådan universell spridning bland kristna konfessioner som den maning som också hos oss traditionellt inleder mässans måltidsdel: *Upplyft era hjärtan till Gud*. Under reformationstidevarvet behölls och värderades denna maning högt även inom den reformerta grenen där man eljest gjorde rent hus med det mesta av den traditionella liturgin. Enligt min uppfattning är det grövsta missgreppet i hela det nya liturgiförslaget att man väl egentligen vill avskaffa denna väletablerade och ekumeniskt väl spridda inledning till nattvardsmässan men tills vidare väljer att likställa den med en maning som är uttryck för det motsatta mottagande perspektivet i gudstjänsten: gudomlig närvaro i församlingen. Total förvirring alltså, redan tidigare i gudstjänsten introducerad genom att samma kontrasterande uppmaningar givits som likvärdiga alternativ vid läsningen av dagens evangelium. Här är det ju det motsatta perspektivet som gäller: evangeliets ord finns bevarade och nedtecknade här nere på jorden och föreläses för menigheten som har att likt Maria ta dem till sig och begrunda dem i sina hjärtan (Luk. 2:19).

För att ge en pedagogiskt överskådlig bild av de viktigaste uttrycken för den traderade högmässans båda kontrasterande liturgiska huvudtyper (här benämnda A. och B.) gör jag en liten tabell över viktiga moment, till grund för en kritisk korrigerings av det föreliggande förslaget. Jag återkommer sedan med mer ingående kommentarer och förslag vad gäller högmässans fyra huvuddelar.²

² U. L. Ullman, nestor och nydanare inom svensk liturgiforskning, betonade starkt betydelsen av kontrasten mellan dessa båda liturgiska typer, vilket ledde till en

A. Gudomlig närvaro i församlingen
Kristus är mitt ibland oss
Herre, förbarma dig över oss
Öppna era hjärtan för Gud –
och hör dagens heliga evangelium
Kristi kropp, för dig utgiven
Herrens Jesu Kristi frid vare med er

B. Andlig himmelsfärd i bön och lovsång
Vår Fader, du som är i himlen
Åra åt Gud i höjden
Upplyft era hjärtan till Gud –
våra hjärtan lyfts i lovsång
Himlarna och jorden är fulla av din härlighet
Gud, vi tackar dig. Gud, vi lovar dig.

Samling (s. 25 ff.)

Här radas en stor mängd inledningsalternativ upp. I högmässa anser jag att *en öppning i den treenige Gudens namn* bör vara obligatorisk. Därefter *Inledningsord*. Jag tyckte först att den långa listan med förslag på sådana verkade onödig. Jag övertygades dock så småningom om att flera av dem har stora språkliga och innehållsliga värden, viktiga för att från början skapa en god gudstjänstatmosfär för menigheten – därmed inte sagt att prästen skall vara bunden vid att alltid välja ett av dem. Sedan vill jag faktiskt föreslå momentet *Hälsning*, alltså att prästen hälsar församlingen och av den hälsas tillbaka. I den klassiska liturgin ingår ju momentet *Salutation: Herren vare med er*. Det momentet har varit knutet till dagens *collecta* (i förslaget kallad *Dagens bön*), antagligen tillkommet vid en tid då *collectan* faktiskt låg precis i inledningen till gudstjänsten. Numera har väl hos oss denna hälsning i stort sett fallit ur bruk och ersatts med en nyare och bättre ingress till *collectan* (se nedan). Men nyligen emeriterade domprosten Håkan Wilhelmsson i Lund hade tagit för vana att just i öppningen av högmässan rikta den klassiska hälsningen till menigheten, där åtskilliga minnesgoda förstod att besvara den med orden *Med dig vare ock Herren* – tyvärr dock en språkligt monstruös formulering. I handboksförslagens förklaringsvolym upplyses om att den tillkom 1811 ”och alltsedan dess har funnits med i svensk kyrkohandbokstradition”.³ Därmed sakrosankt? Något ändringsförslag meddelas inte. Här kommer ett: den latinska texten lyder *Et cum spiritu tuo*, ordagrant översatt *Och med*

påtaglig liturgisk renässans i kyrkohandboken 1895 efter det tidigare 1800-talets dekadensperiod. Det arvet har förvaltats väl under 1900-talets gudstjänstreformer. Om Ullmans insatser se Bexell 1987. Jag har dock undvikit Ullmans speciella terminologi sakramental versus sakrificiell aspekt som lätt kan misstolkas.

³ HBFf, s. 78.

din ande. Vi använder inte ordet ande på det sättet. Jag föreslår, alltså som ömsesidig hälsning i öppningen av gudstjänsten, rätt och slätt: *Herren vare med er. – Och med dig*. Detta moment bör talas, inte sjungas. Sedan kan prästen kortfattat introducera dagens tema och eventuellt ge viss information.

Bön om förlåtelse

Personligen har jag mer och mer kommit till den uppfattningen att våra traditionella syndabekännelser är alltför individualistiskt inriktade. Genom vår tids ständiga nyhetsflöden blir vi alltmer medvetna om vår ofrivilliga delaktighet i den globala världens orättvisor. Jag är mycket tilltalad av de korta förlåtelsebönerna nr 2 och 4 som dock kräver vissa språkliga justeringar.⁴ Kanske även nr 6. Av de mer traditionella är nr 1 bra under fastetiden. Nr 3 är ju hämtad ur *Den svenska tidegården* som jag är huvudansvarig utgivare av. (Radindelningen är onaturlig: orden ”har syndat” bör flyttas upp och avsluta rad 2.) Jag anser att bönen kan utgå i detta sammanhang; ska den vara kvar vill jag i egenskap av upphovsrättsinnehavare bestämt yrka på att tillägget i sentimental stil stryks. Nr 5 är en psaltarpsalm, helt fel på denna plats. Nr 7 är jag tveksam till. Nr 8 bör utgå: en syndabekännelse i liturgin bör vara enkel och rakt på sak, inte en lång teologisk utläggning om människans syndafördärv. Här var våra svenska reformatorer inne på ett galet spår. – I fortsättningen är det alldeles för många alternativ. *Förlåtelseord 1* och *Tackbön 1* (utsökt väl formulerad) är de enda som behövs, allt övrigt kan utgå.

Frågan är dock om det här är den lämpligaste placeringen av förlåtelsebönen. Många störs av att den kommer för nära inpå Kristusropet. Den svensklutherska traditionen har ända från början haft vacklande praxis på den här punkten – alternativet har varit att placera den efter predikan. När högmässan inleddes med allmänt skriftermål (så mellan 1942 och 1986) var det naturligt att detta utmynnade i syndabekännelse och avlösning. Därefter följde Introitus som mar-

⁴ I nr 2: delar med andra, i nr 4: brustit i min plikt mot ... (HBF, s. 30 ff).

kering av att det var där den egentliga högmässan tog sin början; först därefter följde Kyrieropet. Sedan skriftermålet bortföll 1986 har alternativ placering efter allmänna kyrkobönen angivits, så även nu. Jag understödjer gärna att den placeras där som enda alternativ. Både predikan och förböner kan ge impulser till gudstjänstdeltagarna att rannsaka sig själva om ansvar i situationer när och fjärran.

Kristusrop (Kyrie)

En mycket bra benämning på detta moment från den tidiga kyrkan, inspirerat av flera bibliska berättelser om människor som ropar till Jesus om förbarmande i andlig och/eller lekamlig nöd (Matt. 9:27, 17:15, 20:30, Luk. 17:13). Den klassiska utformningen är ett trefaldigt rop (som också kan utökas till sexfaldigt respektive niofaldigt rop) där Jesus i tur och ordning anropas som Herre, Kristus och på nytt Herre. Det är ofattbart att förslaget fortfarande behåller det numera helt oanvändbara tilltalet Kriste – en ändring där är ett måste! I nu gällande kyrkohandbok tillkom två mycket värdefulla alternativa utformningar av momentet, med böneämnen sjungna av officianten mellan församlingens trefaldiga Kristusrop.⁵ De har slagit mycket väl ut och behålls nu oförändrade. Men samtidigt infördes i handboken från 1986 en obligatorisk, totalt inadekvat sjungen ingress till den klassiska utformningen, med effekt att momentets karaktär av trefaldigt Kristusrop fördunklas. Den lyder: *Helige Herre Gud, helige starke Gud, helige barmhärtige Frälsare, förbarma dig över oss*. Både text och melodi utgör egentligen inledningen till en allmän kyrkobön som även har sjungen avslutning och mellanliggande acklamationer. Den infördes redan i 1942 års högmäsoordning och utgör *Förbön 3* i gällande kyrkohandbok men finns inte med i det nu aktuella förslaget. Hur dess inledning har hamnat ihop med *Kyrie* är gåtfullt (så redan 1942 i alternativet Högmässa med infogat skriftermål);⁶ där gör den

⁵ *Kyrkohandboken* 1986, s. 6. HBF, s. 183 f.

⁶ *Kyrkohandboken* 1942, s. 27 och 53, 1986 s. 6 och 129, HBF s. 37, 185–188, 250. Ursprunget är egentligen en grekisk hyllning till Treenigheten, *Trishagion*, men treenighetskaraktären har gått förlorad i den svenska tolkningen. Treenighetstolkningar av Kyrieropet förekommer, men inte i vår tradition.

direkt skada och måste absolut tas bort: genom att den helt vänder sig till första personen inom gudomen med tilltalet Herre (och Frälsare!) blir konsekvensen att ropets första led *Herre* också måste uppfattas som riktat till Fadern vilket alltså är helt fel.

Jag har tagit mig friheten att med bibehållande av samma melodi i stället utforma en allsidig presentation av föremålet för Kristusropet: *Kristus vår Herre, Kristus vår Broder, Guds och Marias Son, förbarma dig över oss*. Att införas i alla fyra serierna! Härnedan har jag kombinerat den med en korrigerad textunderläggning i allmänna seriens Kristusrop. I originalets *Kyrie elei'son* har det andra ordet, motsvarande vårt *förbarma*, på sin betonade stavelse *ei* fått en vacker tonslinga med åtta toner, medan de tre stavelserna i vårt ord bara får en ton var för att generöst avstå fyra toner till ordet *dig*, numera uttalat *dej*. Så ogenomtänkt i fråga om en helt underbar gregoriansk melodi som utan avbrott funnits med i svensk tradition från medeltiden genom reformationstid och det liturgiskt torftiga 1800-talet ända till vår egen tid! Men i 1914 års mässmusik där gregorianiken fick renässans anpassade man melodierna till modern taktart, här till 4/4-dels takt. Ordet *förbarma* framhävdades då genom två halvnoter på *barma* följt av ordet *dig* på fyra fjärdedelsnoter. Kommittén för 1942 års mässbok ville inte anpassa gregorianiken efter modern taktart, så man gjorde alla toner i tonflödet lika långa utan att tänka på att det borde leda till reviderad textunderläggning.⁷ Det är verkligen på tiden att göra en sådan revision nu. Gregoriansk sång är ju berömd för sin förmåga till tonmålning, men med ogenomtänkt svensk textunderläggning har resultatet i detta fall blivit helt barockt.

I flera av de nya förslagen till Kristusrop brukas den grekiska ordalydelsen *Kyrie eleison*. Ingenstans kan väl detta vara mer motiverat än i alternativen med ursprunglig grekisk text. I mitt förslag nedan har jag givit plats för ett sådant alternativ – så alla får därmed tre gånger pröva på den fina ovannämnda tonslingan på *ei*. (Rekommenderas endast för denna serie; i övriga tre passar en sådan textning inte ihop med den givna melodiformen.)

⁷ *Missale* 1914, s. 23. *Mässboken* 1942, s. 190 f. HBF, s. 188.

KRISTUSROP 3 (Reviderat förslag R.Holte)

Allmän

PL Kris-tus vår Her - re, Kris-tus vår Bro - der, Guds och Ma - ri - as Son,

för - bar - ma dig ö - ver oss.

F Her - - - re, för - bar - ma dig__ ö - ver oss.
Ky - - - ri - e, e - le - - - i - son.

Kris - - - tus, för - bar - ma dig__ ö - ver oss.
Chris - - - te, e - le - - - i - son.

Her - - - re, för - bar - ma dig__ ö - ver oss.
Ky - - - ri - e, e - le - - - i - son.

Jag har ingen kritik emot textunderläggningen i de tre övriga seriernas klassiska *Kyrie*-alternativ. Jag har stor uppskattning både av dem och av de två nämnda nyare alternativen med inlagda böneämnen. Förslaget innehåller också fyra helt nya förslag. Jag anser att de tre senare bör utgå eftersom de förändrar själva strukturen på momentet, det trefaldiga åkallandet av *Herre, Kristus, Herre*.⁸

⁸ HBF, s. 250, 276, 294, 304.

Lovsången (Gloria och Laudamus)

I Kristusropet har församlingen vädjat om Jesu närvaro och hjälp till oss här på jorden (ett A-moment), nu lyfts hjärtan och röster i lovsång till Gud i höjden (ett B-moment). Alla alternativ inleds med änglansången ur Luk. 2:14 i en från Bibel 2000 avvikande översättning, tillkommen redan i 1986 års kyrkohandbok: *Ära åt Gud i höjden och frid på jorden bland människor som han älskar*. Det är en svår grekisk text, omöjlig att i detalj säkert förstå nyanserna i; själv accepterar jag den här givna tolkningen. – Till Laudamus finns ett stort antal alternativ vad gäller både text och melodi. I *Den svenska psalmboken* har under nr 697 en översättning av den ursprungliga medeltida sångtexten blivit föremål för fem olika musikaliska tolkningar av vilka tre kommit med i förslaget.⁹ Därvid har den vackra sengregorianska melodin ur *Missa de Angelis* (697:4) inte alls kommit med. Det är förstäligt, eftersom den är för svår att använda som unison församlingssång. Nyckeln till en lösning ligger enligt min mening i en idé som tillämpats i flera av de andra tonsättningarna: de inledande lovsångsorden brukas till omkväde som återkommer sammanlagt fyra gånger; mellanleden utförs solistiskt eller av kör. Men problemet är att de nykomponerade omkväderna inte alls låter särskilt jublande – i nr 1 har det till och med lite mollklang! Nej, inget av de nykomponerade alternativen når upp till jubelklangen i *Missa de Angelis*. Å andra sidan kan de nämnda lovsångsorden inte användas som omkväde i den textunderläggning de fått i psalmbokens 697:4. Men jag fann att detta var ganska lätt att korrigera: det gick utan större svårighet att förtäta texten utan att melodilinjens skadades: den blev tvärtom bättre, med naturligare tonflöde. Jag tar mig friheten att presentera ett nytt förslag här.

Först tar jag tillfället i akt att korrigera den undermåliga textun-

⁹ Lovsången 2 (vars siffra jag vill överta) har från SvPs 697:5 övertagit underrubriken "Från södra Afrika", vilket kan skapa det falska intrycket att det rör sig om afrikansk folkton. Melodin komponerades av domkyrkoorganisten Henry Weman under ett uppdrag från Svenska kyrkans Missionsstyrelse att assistera med mässmusiken i av medlemmar av den svarta befolkningen besökta gudstjänster i apartheidtidens Sydafrika. Den är uppbyggd så att en stor mängd mycket korta fraser (den minsta endast fyra stavelser) sjungs av en försångare och sedan upprepas av församlingen. Kanske en god idé bland en befolkning där läskunnigheten var föga utbredd. För vuxna i Sverige framstår den enligt min uppfattning närmast som en förolämpning.

derläggning som kom till när den reviderade *Gloria*-texten skulle anpassas till den gregorianska melodin. I *De angelis*-materialet har *Gloria*-momentet fått en mycket asketisk gestaltning med endast en ton per stavelse, säkert för att kunna utföras även av tjänstgörande präst som inte är så musikaliskt skicklig; desto mer blommar melodin sedan ut i *Laudamus*-sången. Det ligger nära till hands att jämföra med *De angelis*-versionen av den nicenska trosbekännelsen (*Credo*) där i princip samma musikmaterial används.¹⁰ *Gloria*-momentets första led har nio vokaler, den svenska motsvarigheten bara sju. I stället för att söka en melodisk lösning med en ton per vokal har textunderläggaren försökt behålla alla nio tonerna: de båda första g:na med fjärdedels tonlängd slås samman till en halvnot på stavelsen *Ā*, och sedan binds e och d ihop på stavelsen *ra* som därigenom blir accentuerad på ett orimligt sätt, följd av ett snabbt *åt Gud i höjden*. Hela tyngden i melodin kommer att ligga på det inledande *Āra* (med felaktig accent på *ra*) och det avslutande *höjden*, medan *Gud*, ordet med den största sakliga tyngden, snabbt, nästan omärkligt glider förbi. Händelsevis råkar det vara så att *Credots* inledningsord har samma antal stavelser som det svenska *Gloriats* och att den fjärde stavelsen i båda fallen har huvudaccent: *Gu'd* i det svenska *Gloria*, *u'num Deum* (*en Gud*) i det latinska *Credo*. Följande version har alltså givit sig själv (jag har också ändrat efterföljande led för att bättre framhäva ordet *frid*).

Det nya handboksförslaget innehåller även tre helt nya alternativ till *Gloria* med *Laudamus*.¹¹ Det är svårt att göra välavvägda bedömningar av musikaliska moment som man inte haft tillfälle höra utföras. Jag anser att flera av *Laudamus*-alternativen kan vara värda att prövas, däremot inte att *Gloria*-momentets bibelord skall få frångås eller ändras som här i flera fall har skett.

¹⁰ *Graduale triplex* 1979, s. 738 och 774. *Credots Deum* har 3 toner edc på första stavelsen, c här utlämnat.

¹¹ HBF, s. 251, 277, 295, 305.

GLORIATS INLEDNING (Reviderat förslag R.Holte)

Sv.ps. 697:4

Förslag Holte

Ä - ra__ åt Gud i höj - den Ä - ra åt Gud i höj - den
 Glo - ri - a in ex - cel - sis De - o Cre - do in u - num De - um

LOVSÅNGEN 2 (Nytt förslag R.Holte)

Sv.ps. 697:4

ur Missa de Angelis, 1400-1500-talet

Allmän

Gloria

P/T Ä - ra åt Gud i höj - den och frid på jor - den bland män - ni - skor som han äl - skar.

Laudamus

1 Kör 2 Församling

Vi lo - var dig, vi väl - sig - nar dig, vi till - ber dig, vi pri - sar och ä - rar dig.

Kör

Vi tac - kar dig__ för din sto - ra__ här - lig - het, Her - re Gud him - mel - ske ko - nung,

Församling

Gud__ Fa - der alls - mäk - tig. Vi lo - var dig, vi väl - sig - nar dig, vi till - ber dig,

Kör

vi pri - sar och ä - rar dig. Her - re, Guds en__ föd - de Son, Je - sus Kris - tus,

Her - re Gud, Guds Lamm, Fa - dems Son, du som vill lyf - ta av oss vår skuld,

Församling

för - bar - ma dig ö - ver oss. Vi lo - var dig, vi väl - sig - nar dig, vi till - ber dig,

Kör

vi pri-sar och ä - rar dig. Ty du_ är-al-le-na he - lig, du al-le - na Her-re
 du al-le - na den hög - ste Je - sus Kris-tus med den he - li-ga An - den,
 Församling
 i Guds Fa - derns här - lig het. — Vi lo - var dig, vi väl-sig-nar dig, vi till-ber dig,
 vi pri-sar och ä - rar dig. A - men.

Dagens bön

Detta är det avslutande momentet under första huvuddelen Samling men innehållsligt snarare en inledning till den andra huvuddelen Ordet eftersom bönen är inriktad på det tema som behandlas i dagens bibeltexter. Bönen har ju traditionellt inletts med *salutation* (*hälsning*), men den vill jag som ovan sagts flytta till högmässans inledning (i språkligt reviderad form). Ett verkligt fynd gjorde författarinnan Britt G. Hallqvist när hon i holländskt liturgiskt material hittade en böneinledning inspirerad av det Jesusord i Matt. 18:19–20 där han först ger löfte om bönhörelse och sedan fortsätter: ”Ty där två eller tre är samlade i mitt namn, där är jag mitt ibland dem.” En första version av denna inledning står i nu gällande handbok som första alternativ med den klassiska salutationen som andra alternativ, båda frivilliga. Jag vill föreslå att den nya inledningen, gärna i den reviderade språkdräkt den fått i förslaget, ska göras obligatorisk (men inte kallas hälsning). Jag måste dock protestera mot det melodiförslag som ges till momentet i fråga: recitation på en ton (b) med enkelt tersfall (till g) på slutet.¹²

¹² HBF, s. 199. Samma fel har drabbat salutationen, men den vill jag ju flytta till

Det skulle vara korrekt om båda leden slutade med obetonad stavelse, vilket inte är fallet här. Att i ena fallet lägga sista accenten på b, i andra fallet på g förstör balansen mellan leden och förtar intensiteten i ordet *be*. Jag föreslår en version med en annan melodiklassiker, som klippt och skuren för denna text.

Ordet (s. 45 ff.)

Här behövs inte så mycket kommentarer: de tre textläsningarna hämtas ju ur evangelieboken, och mellan dem ligger psaltarpsalm respektive psalm ur psalmboken. Jag förstår dock inte varför inledande och avslutande ord till textläsningarna ska vara frivilliga. Och framför allt: meningen *Upplyft era hjärtan* som hämtats från inledningsorden till Måltiden passar absolut inte här trots att någon som tyckte den lät fin och högtidlig för rätt länge sen hittade på att låna den hit. Som jag konstaterade inledningsvis: evangeliets ord finns bevarade och nedtecknade här nere på jorden och föreläses för menigheten som har att med båda fötterna på jorden eller kyrkgolvet ta dem till sig och begrunda dem i sina hjärtan. *Öppna era hjärtan för Gud och hör dagens heliga evangelium* är en ypperlig mening för detta moment och bör göras obligatorisk. *Hallelujaropet* efter läsningen är en utmärkt innovation, men det bör vara måtta på hur många gånger det ska få upprepas. 3 gånger 3 gånger är väl o.k., men 4 gånger 4 gånger som jag vid flera tillfällen hört *Hallelujarop 3* utföras blir absolut för mycket.

Predikan ger jag ingen särskild kommentar till, däremot till

högmässans inledning.

Trosbekännelsen

Att ge denna en ny språkdräkt är ett välkänt behov, men det har inte ingått i handbokskommitténs uppgift att ge förslag om detta. Den har i stället varit föremål för en särskild utredning som dock tycks ha lagts ner p.g.a. stor oenighet mellan remissinstanserna. Jag menar det vara oerhört viktigt att denna diskussion hålls vid liv. Jag ska här inskränka mig till att kommentera två olika led, ett där jag bestämt vill yrka på ändrad lydelse, ett annat där jag lika bestämt vill yrka på att nuvarande lydelse bibehålls. I båda fallen gäller det *Den apostoliska trosbekännelsen*.

Jungfrufödelsen är ju i och för sig en knepig och kontroversiell fråga, men mitt inlägg här handlar uteslutande om att få fram en korrekt översättning när det i den latinska texten heter om Jesus Kristus: *conceptus de spiritu sancto*. Översättningen *avlad av den helige Ande* innehåller två fel, bedömd efter ordinär nutidssvenska. När ett barn kommer till är enligt nutidssvenska avlelsen det som fadern åstadkommer, hos modern sker konceptionen. I antiken hade man inte samma kunskap om förloppet som vi har nu, men i varje fall är det anmärkningsvärt att det är just verbet *concipio* som används här om kvinnans mottagande roll, och att det är från detta verb som det svenska ordet ”konception” är härlett! Tyvärr går det inte att här använda verbet *concipiera* eftersom det enbart används om intellektuellt begripande. Det latinska verbet används i båda betydelseerna, och även om jorden som tar emot sädeskornen för att låta dem växa upp till mogen säd.

Översättningen *avlad av* är rent stupid, eftersom den gör den heliga Anden till Jesusbarnets pappa! När man på latin ville ange vilken man som som givit upphov till graviditeten använde man prepositionen *ex*, inte som här *de*. De svenska katolikerna använder numera formuleringen ”avlad genom den helige Ande” : det är rätt preposition, men problemet med själva termen avlelse kvarstår. Själv har jag länge varit förtjust i en formulering som redan på 1930-talet föreslogs i kyrkomötet av biskop Tor Andrae i Linköping men inte blev av mötet antagen. Som översättning av uttrycket *conceptus de* föreslog han *undfången genom*: en vackert klingande verbform som sjuttio år senare

kanske låter lite väl ålderdomlig. Närmast till hands ligger då verbet (*e*)*mottaga*. Kanske *som togs emot genom den heliga Anden*.

De dödas uppståndelse. Innebörden av bekännelsens uttryck *carnis resurrectio*, ordagrant översatt ”köttets uppståndelse”, blir i det närmaste obegriplig om man inte beaktar att det latinska ordet *caro* (nominativformen av ordet *carnis*) här går tillbaka på bibliskt språkbruk: i botten ligger grekiskans *sarx* och ytterst hebreiskans *basár*. Det är termer som kan ha flera växlande innebörder, men en användning är särskilt karakteristisk: de används som beteckning för människan som sådan, sedd i relation till Gud och till andra levande väsen. De viktigaste texterna i sammanhanget är Jesaja 40:6, länge översatt ”Allt kött är gräs, och all dess härlighet som ett blomster på marken”, och Johannes 1:14 ”Ordet vart kött och tog sin boning ibland oss”. Översättarteamet bakom Bibel 2000 har konstaterat att en sådan ordagrann översättning av de hebreiska respektive grekiska uttrycken missar vad orden i dessa sammanhang faktiskt betyder: i båda fallen åsyftas hela människan. Därför återges Jes. 40:6 numera ”Människan är som gräset, förgänglig som blomman på ängen” och Joh. 1:14 ”Ordet blev människa och bodde bland oss”.

Lika otänkbart som det är att i dessa centrala texter återgå till den inadekvata översättningen ”kött” skulle det vara att återge bekännelsens *carnis resurrectio* med ”köttets uppståndelse”. Vad som avses är helt enkelt ”människans uppståndelse”. Eftersom det rör sig om avlidna människor är översättningen ”de dödas uppståndelse” sakligt sett helt adekvat. Men varför inte ”kroppens uppståndelse”? Kanske främst för att ett sådant förslag hamnar i direkt konflikt med vad Paulus säger i sitt uppståndelsekapitel 1 Kor. 15. Utrustas människan vid uppståndelsen med någon ny slags kropp är det i varje fall inte den jordiska kroppen som återskapas, den tanken avvisas kategoriskt: ”Det som blir sått som en kropp med fysiskt liv uppstår som en kropp med ande” (v. 44). ”Det förgängliga kan inte ärva oförgänglighet” (v. 50). Tanken på någon slags ”kroppens uppståndelse” är alltså precis vad Paulus avvisar. Förslaget framstår därmed som en verkligt dålig lösning som väl främst vilar på den ytliga känslan av att ”kropp” låter mer rimligt än ”kött” i nutida språkbruk samtidigt som innebörden i de bibliska texternas terminologi varit otillräckligt känd.

Måltiden (s. 61 ff.)

Nästan under hela Ordet-delen av högmässan har menigheten i bästa fall haft sina hjärtan öppna för Gud, lyssnande och begrundande. Nu är det dags för församlingen att resa sig upp och därmed lyfta hjärtana upp emot ”vår Fader som är i himmelen” för att delta i högmässans största lovsångsparti.

Sursum corda, ”Upplyft era hjärtan”

Denna maning är ett bland de liturgiska moment i den kristna nattvardsfirandet som är allra tidigast belagt och har störst ekumenisk spridning. Som redan framhållits är det vad gäller det ekumeniska remarkabelt att även de reformerta kyrkorna, som under 1500-talet gjorde nästan rent hus med hela den traditionella liturgin, ändå bevarade denna inledande maning inför nattvardsfirandet. Rent språkligt har den latinska maningen en rätt intrikat formulering; det gäller även svaret *Habemus ad Dominum*. Innebörden är dock tydlig såväl i maningen som i församlingens svar: *Vi lyfter dem till Herren*. För att förstå maningens egentliga poäng bör man som redan sagts erinra sig det fornkristna bruket att förrätta bön till Gud med upplyfta händer. Församlingen påminns här om att dess bön aldrig får bli bara en yttre ceremoni, den måste komma från hjärtat. Har maningen förlorat sin relevans när man inte har bevarat detta bruk? Ingalunda: i Svenska kyrkans gudstjänst och på de flesta andra håll riktas maningen till en sittande församling som besvarar maningen med att resa sig upp till en stående ovation för Gud. Under en fullsatt högmässa i Lunds domkyrka på 1:a söndagen i Advent satt jag här om året på en av sidobänkarna vänd mot menigheten; när jag såg alla resa sig upp och besvara liturgens maning *Upplyft era hjärtan till Gud* med orden *Vi upplyfter våra hjärtan* gjorde det ett mäktigt intryck.

De nämnda svenska formuleringarna av maning och svar går tillbaka till reformationstiden.¹³ Maningen som sådan är en stark formu-

¹³ Så i *Messan på Swensko* 1557, s. 11: Oplyfter idhor hierta til Gud / Wij oplyffte vår hierta.

lering, men en uppenbar svaghet ligger i att originalets progression i tankegången mellan maning och svar går förlorad genom att orden "till Gud" förekommer redan i maningen, svaret blir bara en upprepning, och inte ens av det viktigaste ordet. I originalet upprepas i andra ledet inte ett enda av första ledets ord, utan tanken förs vidare. I vårt fall blir ordet andra gången dessutom till följd av dålig textunderläggning felaccentuerat: upplyfter i stället för upplyfter. (Stavelsen "lyft" måste här få accent eftersom den inte står ensam som i första ledet utan ska bära två toner för ordets slutstavelse.) Ordalydelsen på de följande två momenten har ändrats åtskilliga gånger i svenska kyrkohandböcker, men andra ledets lite enfaldiga utformning har lämnats nästan orörd bortsett från en lång period med det smått komiska *Gud upplyfte våra hjärtan*¹⁴, ett slags krön på en gammalortodox uppfattning om människans totala oförmåga i religiöst sammanhang.

Eftersom man numera inte är förtrogen med bruket att lyfta händerna föreslår jag en formulering som för tanken vidare och samtidigt ger en förklaring till maningen: *Våra hjärtan lyfts i lovsång*. Detta kan vara motiverat inte minst för att den tidigare kyrkohandboks-kommitté som 2000 framlade sitt förslag kom att betrakta maningen att upplyfta sina hjärtan som från feministisk synpunkt suspekt. Detta var särskilt märkligt eftersom den amerikansk-lutherska feministiska teolog, Gail Ramshaw, vars åsikter om gudstjänsten man speciellt ville ge spridning åt, hade uttalat en oreserverat positiv värdering av maningen att upplyfta hjärtana i vad hon kallar "den mest fullödiga" av böner, den eukaristiska tacksägelsen: "Med åtminstone gudstjänstledarens händer lyfta i tacksamhet erinrar sig församlingen Guds livgivande gåvor i universums blomstring och i historiens gång ... och ger i bönen uttryck för att Guds skapelse nått sin höjdpunkt i inkarnationen."¹⁵ Ramshaw har alltså en klar blick för vad båda de två senaste svenska handboks-kommittéerna har missat rörande det här momentets karaktär. Jag upprepar inte här på nytt mitt strukturella huvudargument mot förslaget att maningen *Upplyft era hjärtan till Gud* skulle ersättas med eller göras utbytbar mot *Öppna era hjärtan för Gud*.

14 Så både i *Missale* 1914, s. 27 och i *Kyrkohandboken* 1942, s. 33.

15 Ramshaw 1999, s. 89.

Men jag konstaterar att det är ett helt irrelevant resonemang som givit upphov till det och dessutom skulle leda till att Svenska kyrkan på denna punkt ställer sig utanför en osedvanligt bred ekumenisk konsensus. Meningen är ju av precis samma B-typ som *Vår Fader, du som är i himlen* och *Ära åt Gud i höjden*.

Men vi går vidare i *Sursum corda*-texten. Led 3, liturgens andra, är i sitt latinska original betydligt längre än hans första och låter därför melodin blomma ut litet mer – men här blir motsvarande svenska text i stället betydligt kortare, vilket jag tycker är synd. Den lyder i originalet *Gratias agamus Domino Deo nostro*. Här har vi traditionellt ändrat ordningsföljden på titlarna och sjungit *Tackom ...*, numera *Låt oss tacka Gud, vår Herre*. I förslaget från 2000 föreslogs att här i stället för att rada upp titlar något skulle sägas om vad församlingen har Gud att tacka för; förslaget blev: *Låt oss tacka Gud, vår frälsning*. Det är ett utmärkt konstruktivt förslag; jag tycker det är skada att den nuvarande kommittén inte på denna punkt följde den tidigare. Men jag har noterat att orden frälsa och frälsning i Bibel 2000 oftast ersatts med rädda, räddning. Problemet med räddning är å andra sidan att det saknar den religiösa laddning som ordet frälsning har. Men kanske man just därför borde vänja sig vid att använda det i liturgin. Den lösning jag till sist kom på var att komplettera räddning med hopp, alltså: *Låt oss tacka Gud, vår räddning och vårt hopp*. (Den svenska texten blir ändå kortare än den latinska.)

Led 4 stannar vid att beteckna sådant tackande som *dignum et iustum*, inte helt lätt att översätta; *Det är värdigt och rätt* respektive *tillbörligt och rätt* låter inte så bra, och så har det till sist blivit *Allena han är värd vårt tack och lov*. Men att *dignus* småningom övergått från *värdig* (så 1914 och 1942) till *värd* (*vårt lov*, så 1986 och i förslaget) finner jag skandalöst olämpligt.¹⁶ *Dignitas* innebär en status som gör någon helt unik; med adjektivet *värd* förflyttas vi till en livsåskådningsmarknad där Gud är ett val vi kan göra bland många olika alternativ, Guds unika karaktär försvinner. Jag stannade här till sist vid ett direkt tilltal: *Gud, dig ensam ger vi vårt tack och lov*. Ändringen måste få konsekvenser även för prefationens inledning, där blir mitt förslag: *Ja sannerligen, vårt lov tillhör dig ensam ...*

¹⁶ *Missale* 1914, s. 27. *Kyrkohandboken* 1942, s. 33. *Kyrkohandboken* 1986, s. 12. HBF, s. 61.

Musikalisk gestaltning

För att ge en så adekvat musikalisk gestaltning som möjligt åt den svenska texten till de fyra leden i *Sursum corda* föreslår jag att man selektivt söker lämpliga lösningar ur två något varierande meloditraditioner. Jag utgår från det tonläge som uppstår om man sänker tonen h i den vanliga tonskalan till b – som i nuvarande mässmusik. I frassluten finns det två olika traditioner: i den medeltida uppsaliensiska tradition som övertogs av våra reformatorer gestaltas alla leden så att de slutar på tonen g – och det gäller sex led, eftersom det hela inleds med en salutation som har bortfallit hos oss.¹⁷ I den dominerande kontinentala traditionen, representerad även av det medeltida Danmark och därmed troligen Lund, växlar frassluten mellan g och f varvid f används i de led som motsvarar våra två församlingssvar.¹⁸ Att sluta alla leden på g som sker i vår nuvarande ordning ger det hela ett lite vemodigt, nästan sorgsamt intryck som strider mot textens lovsångskaraktär. Samtidigt finner jag första ledets traditionella utformning omistligt adekvat. Min lösning är att låta liturgens två led behålla vår traditionella utformning men som en innovation ge församlingens svar den kontinentala formen. Det råder ju också en skillnad mellan en rikare och en enklare form av melodierna. I den rikare formen används diftongen *gab* i början av melodin men inte i den enklare. Jag har i mitt förslag låtit liturgen använda diftongen i sina två led men uteslutit den ur församlingens partier (där den f.n. är helt felaktigt underlagd, bl.a. därför bäst ta bort den helt). Därmed framhävs särskilt momentets båda huvudord *upplyft* och *tacka*; jag hävdar att hela momentet på så sätt blir musikaliskt mer tillfredsställande och för församlingen lättillgängligare än nu är fallet. Eftersom jag anser att en noggrann revision av både text och musik är trängande nödvändig till detta moment ger jag först en analys av det melodiska materialets särprägel och en kritik av nuvarande textunderläggning för att därefter ge mitt förslag till textlig och musikalisk nygestaltning av partiet.

17 Så alla sex leden i *Messan på svensko* 1557, s. 11.

18 Traditionen finns bevarad i Jesperssons danska *Graduale* 1573, s. 64. I *Missale Lundense* 1514 finns ingen melodi till momentet angiven.

Sursum corda - musikalisk grundstruktur

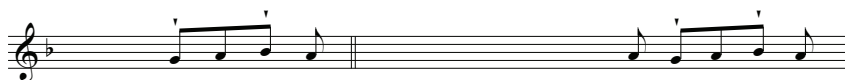
Liturgens parti

Frivillig tregrupp

Församlingens parti

Tregruppen i nuvarande textunderläggning

Original: Sú - u - úr - sum

Rätt: Ú - u - úpp - lyft

Rätt: Låtoss tá - a - ác - ka

Original: ha - bé - e - é - mus

Fel: vi ú - u - upp - lyfter

Fel: Al - lé - e - na Gúd

Dubbelfel (nya kommitténs bidrag): én - da - a - ast Gúd

Jag visar först grundstrukturen på materialet till liturgens och församlingens partier. Påfallande är att melodin rör sig uppifrån och ner: från tonen b som alltid är betonad och som förekommer bara en gång i varje led; ingenstans överskrids därmed ett omfång nedåt på fyra toner, alltså till f. Jag föreställer mig att någon har påpekat det märkliga i att en melodi som ska tolka maningen att lyfta hjärtana uppåt har en riktning uppifrån och ner, och kommit på den geniala idén att med en originell rörelse nerifrån genom en 3-grupp g'ab' illustrera rörelsen uppåt – observera att både g och b får accent, men den starkaste accenten ligger på den högsta tonen b.

Jag visar sedan hur i nuvarande textunderläggning liturgens båda partier är korrekt underlagda, församlingens däremot helt felaktigt. Priset tas därvid av den nuvarande kommitténs nya förslag till orden "Endast Gud" där notgruppen g'ab' med sina två accenter har lagts på ordens enda obetonade stavelse *-dast* medan däremot ordens betonade stavelser *En-* och *Gud* hamnat på toner som omöjligt kan ha accent eftersom de ligger omedelbart före och efter den dubbelaccentuerade tongruppen.

SURSUM CORDA (reviderat förslag R.Holte)

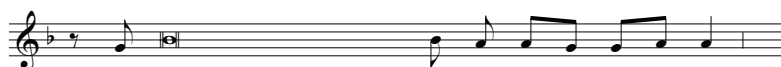
P/L Upp - lyft e - ra hjär-tan till Gud. *F* Vå - ra hjär-tan lyfts i lov-sång.

P/L Låt oss tac - ka Gud, vår rädd-ning och vårt hopp.

F Gud, dig en - sam ger vi vårt tack och lov.

P/L Ja, san - ner - li - gen vårt lov till - hör dig en - sam...

Nu gällande kyrkohandbok har stora brister i gestaltningen av högmässans viktiga *Sursum corda*-parti vad gäller både text och musik, och de har ytterligare förvärrats i det nya handboksförslaget. Jag vill verkligen hoppas att mitt förslag, grundat i noggranna teologiska, historiska och musikaliska överväganden, vinner de beslutande organens gensvar.

Prefationen

har fått utökade kyrkoårsbetonade alternativ. Jag har inga invändningar, frånsatt ovan framförd kritik mot inledningens formulering ”värd vårt lov”.

Helig (Sanctus)

Det här är högmässans allra viktigaste lovsång, genialt sammansatt av två helt skilda bibelord: först den solenna tempelscenen med det trefaldiga *Helig*-ropet i Jesaja 6:3 som påminner om kristendomens ursprung i judendomen, sedan folkets hälsning till Jesus som den utlovade Messias vid hans i yttre avseende ödmjuka ritt in i Jerusalem till korsdöd och uppståndelse. Det traditionella materialet erbjuder här fyra ståtliga melodier för olika kyrkoårstider. Ingen av de nya melodier som föreslås till den traditionella texten har samma musikaliska kvaliteter enligt min bedömning. De som har text avvikande från de bibliska originalen, med en traderad lydelse spridd över hela världen, bör av den anledningen inte godkännas. Särskilt löjväckande provinssiellt är ordleken *Helig – hel* i ett av förslagen.¹⁹

Nattvardsbönen

I egenskap av gregorianikspecialist har jag tillåtit mig att ägna rätt stort utrymme åt mässmusiken och texterna till högmässans sånger. Men som systematisk teolog intresserar mig naturligtvis i minst lika hög grad det bönematerial som omger nattvarens instiftelseord. Nu gällande kyrkohandbok har ofta kritiserats för att dessa böner blivit för långa, och det kan jag delvis hålla med om. Den innehåller 8 alternativ numrerade A–H av vilka 6 behållits, ibland något reviderade. 7 helt nya alternativ har tillkommit, sammanlagt alltså 13 alternativ numrerade 1–13.²⁰ En av dessa böner (D=5) är särskilt värdefull genom sin explicita systematisk-teologiska tolkning av försoningens och nattvarens innebörd; jag är glad att den finns kvar, men den bör nog förbehållas tillfällen då den direkt svarar mot temat i dagens textläsningar. Bön C=6 är unik genom att vid högstämt framhävande av Gud och Guds verk nämna Gud ”som en fader och moder för oss”. Det är en alltigenom väl genomtänkt bön men för lång, och senare delen går för mycket in på allmänna kyrkobönens område. Jag föreslår

¹⁹ HBF, s. 66 (med sidhänvisningar till alla musikförslag).

²⁰ *Kyrkohandboken* 1986, s. 144–155. HBF, s. 67–80.

ett par strykningar: först rad 5–6 i det inledande avsnittet; jag har alltid reagerat mot stilbrottet här när den högstämnda ingressen bryts genom talet om ”dina medarbetare”. I senare delen föreslår jag strykning av raderna 6–12 (hur välformulerade de än är), och på rad 3 att ordet ”Kristi” får ersätta ordet ”hans”. Rörande andra från tidigare övertagna böner har jag inget speciellt att anföra, utom att i B=2, där de 5 första raderna i senare delen satts inom parentes, dessa rader bör strykas helt: de tillför inget viktigt nytt i sak.

Till de nya bönerna är jag i flera fall mycket positiv: särskilt nr 1 med 6 korta distinkta rader i inledningen. I slutpartiet vill jag på rad 2 skjuta in orden ”för oss” mellan ”som” och ”är”. Nr 3 har en kort ståtlig ingress, men slutpartiet har blivit alltför oklart formulerat. Nr 4 fin idé med inledande växelläsning. Kort och kärnfull trinitarisk avslutning. Nr 7 utmärkt, lite fylligare bön. Nr 11 också bra, väl koncentrerad. Nr 9 ger möjlighet till inlagd förbön, det tycker jag inte är någon bra idé. (En sådan möjlighet finns också med nr E i nu gällande kyrkohandbok, har aldrig hört den användas.)

Herrens bön

Den nya lydelsen bör vara obligatorisk i församlingens huvudgudstjänster, annars förlänger man bara tillståndet med två versioner i bruk som annars så småningom försvinner genom naturlig generationsväxling. Men vid förrättningar med deltagare utan gudstjänstvana men med minnen från tidigare familjära akter i kyrkan kan det vara befogat att ibland använda äldre version.

Fridshälsningen

Förslaget till formulering ser lite otydligt ut på grund av alla snedstreck, men jag vill gärna ha med alla orden: *Herrens Jesu Kristi frid vare med er. Frid åt er alla*. När det bara heter *Herrens frid* uppstår ovisshet om det är 1:a eller 2:a personen i gudomen som avses, och den ovissheten sprider sig sedan ytterligare när man inom menigheten hälsar varandra. Poängen här är att även om nattvardselementen refererar

till Kristi offerdöd på korset, så är det den uppståndne Kristus som möter i nattvarden med samma fridshälsning som han som uppståndnen gav lärjungarna enligt Luk. 24:36, Joh. 20:21 m. fl.

O Guds Lamm (Agnus Dei)

Ett fint moment som sjungs före kommunionen i högmässans alla fyra sångserier. Själva bildspråket är dock speciellt förknippat med fastetiden och påsken: Jesus inför sin död på korset liknas vid ett lamm som föres bort för att slaktas, men han är också påskalammet från den judiska påskhögtiden, ett lamm som i kristen tolkning ses som på påskdagen mirakulöst uppståndet och i Uppenbarelsebokens visioner kap. 5–7 och 12–14 som alltfört agerande inför Guds tron i himlen. En verkligt god idé till en kommuniionsång, men som jag redan framhållit har den i sin svenska version en orimlig språklig utformning. Sångtexten går tillbaka på ett uttalande av Johannes Döparen, som enligt Joh. 1:29 utpekar Jesus som den som på ett universellt plan ska vidareföra hans egen verksamhet för att få människor att ångra och bekänna sina synder och få förlåtelse för dem. Att sådan ånger och bekännelse är en förutsättning för förlåtelse riskerar att helt försvinna ur bilden när Johannesordet rycks loss ur sitt sammanhang: enligt Bibel 2000 *Där är Guds lamm som tar bort världens synd*. Jag anser dessutom att översättningen *tar bort*, tidigare *borttager*, är så ensidig att den framstår som felaktig. Det grekiska verbet *hai'ro* har grundbetydelse *lyfta av*, alltså i detta fall en synda- eller skuldbörda; detsamma gäller latinets *tollis* i *Agnus Dei*-sången. Det är alltså Jesu vilja att *lyfta av* människors skuld som måste framhävas i texten, men samtidigt bör den universella inriktningen i hans verksamhet betonas. Det är svårt få med båda delarna i en kort mening – men varför ska å andra sidan precis samma ordalydelse upprepas 3 gånger? Medan jag i fråga om bl. a. den skickligt sammanställda texten till *Sanctus*-sången är helt emot förändrat innehåll anser jag att den här sången med sin ordknappa text som därtill kan vara lätt att missförstå tvärtom är i trängande behov av översyn. Som led 1 föreslår jag med anknytning till Joh. 3:16 *O Guds Lamm, sänt hit för att rädda världen* och som led 2 *O Guds Lamm, all skuld vill du lyfta av oss*. – Som ovan framhävdes är i

nattvarden brödet och vinet symboler för Jesu korsoffer, men samtidigt är det enligt kristen tro den Uppståndne som där kommer människan till mötes. Därför vill jag som tredje led föreslå: *O Guds Lamm, uppståndnen till liv för evigt*. Så i varje fall för påsktiden och den allmänna serien. Men för fastetiden är det nog lämpligare att även i tredje ledet betona lidandet och döden på korset: *O Guds Lamm, som skuldlös för oss led döden*. För advents-jultiden gärna *O Guds Lamm, du barn i Marias sköte*.

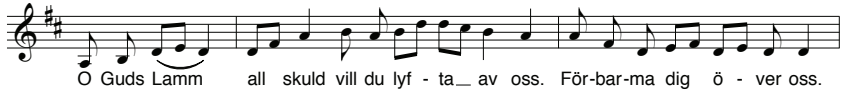
Tre av de fyra serierna har fina melodier till vilka mina nya texter lätt kan anpassas, särskilt Allmänna seriens vars version återges härnedan.²¹ Annat är det med den enda av två traditionella melodier som föreslås bibehållen för fastetiden: den låter verkligen olidligt sorglig och har dessutom felaktiga accenter på orden *bortta'ger* och *föbarma di'g* (Sv.ps. 699:2). 1986 gavs därför som andra alternativ en mer autentisk version av den gregorianska förlagan från 1100-talet (Sv.ps. 699:3) med bättre textunderläggning, men den har tydligen inte väckt större intresse och har därför uteslutits i det nya förslaget. Melodin har en intressant historia: originalet var en komposition med tritonus-effekt: den bestod av fyra toner med heltons mellanrum: f-g-a-h, musikaliskt lite svårhanterligt, och så småningom sänktes h till b så att den slutar med ett halvtonssteg; i den formen möter melodin i material från svensk reformationstid och i Sv.ps. 699:3. 1701 har någon velat ge melodin mer utpräglad fasteprägel och höjt f till f^{is}, så att vi får tonslingan f^{is}-g-a-b, och i den formen togs den in i missalet från 1914.²² Det bästa i melodin är enligt mitt förmenande själva ingressen f^{is}-g-a till orden *O Guds Lamm*, men i ett eget kompositionsförsök (se nedan) vill jag fortsätta med h som i seriens *Sanctus*-melodi (Sv.ps. 698:2, fast där i tonläge a-b-c-d) och fortsätta upp till c, så att idén med halvtonsteg underst och överst i melodin bibehålls men med en tons utökning av omfånget: i nertransponerat läge resulterande i figuren e-f-g-a-b. Nog passar den utmärkt bra till texten och är dessutom lättsjungen?

21 HBF, s. 241, 243, 244.

22 *Missale* 1914, s. 35. Här ligger den dock i tonläget g^{is}-a-h-c. HBF, s. 242.

O GUDS LAMM (allmän, ny text R. Holte)

1000-talet

O GUDS LAMM (fastan, ny text R. Holte)

Nytt melodiförslag

O Guds Lamm, sänt hit för att räd - da värl - den, för - bar - ma dig ö - ver oss.
O Guds Lamm, all skuld vill du lyf - ta av oss, för - bar - ma dig ö - ver oss.
O Guds Lamm, som skuld - lös för oss led dö - den, ge oss din frid.

O Guds Lamm

Text och musik: R Holte ©
Orgelsats: J-M Sjöberg ©

O Guds Lamm, sänt hit för att räd - da värl - den,
O Guds Lamm, all skuld vill du lyf - ta av oss,

The first system of the score consists of a vocal line and a piano accompaniment. The vocal line is in a soprano clef with a key signature of one flat (B-flat). The piano accompaniment is in a grand staff (treble and bass clefs) with the same key signature. The music is in a 4/4 time signature. The vocal line begins with a whole note G4, followed by quarter notes A4, Bb4, and C5. The piano accompaniment features a steady eighth-note accompaniment in the right hand and a bass line with a prominent G3 in the left hand.

för - bar - ma dig ö - ver oss.
för - bar - ma dig ö - ver oss.

The second system continues the vocal and piano parts. The vocal line has a half note G4, followed by quarter notes A4, Bb4, and C5. The piano accompaniment continues with the same rhythmic pattern. The system concludes with a double bar line and repeat dots.

O Guds Lamm, som skuld - lös för oss led dö - den,

The third system continues the vocal and piano parts. The vocal line has a whole note G4, followed by quarter notes A4, Bb4, and C5. The piano accompaniment continues with the same rhythmic pattern. The system concludes with a double bar line and repeat dots.

ge oss — din — frid.

The fourth system continues the vocal and piano parts. The vocal line has a whole note G4, followed by quarter notes A4, Bb4, and C5. The piano accompaniment continues with the same rhythmic pattern. The system concludes with a double bar line and repeat dots.

Kommunionen

Här är det orden efter mottagandet som måste ändras. Jag återkommer med utförligare motivering i min artikels slutavsnitt. Men redan här måste det klart sägas: det ligger absolut inte i någon människas förmåga eller uppdrag att tillförsäkra någon medmänniska evigt liv. Själv tar jag det som en personlig förolämpning att på denna viktiga punkt i högmässan utsättas för ett löfte som jag vet i denna form saknar grund i det bibliska budskapet.²³ Det är faktisk ganska enkelt att rätta till det här misstaget, betydligt enklare än att hitta en hållbar lydelse av högmässans slutvälsignelse. Alltså (som enda alternativ!) föreslår jag:

Vi har tagit emot vår Herre Jesus Kristus. Vi ber honom bevara oss till evigt liv. Amen. Gå i Herrens frid.

(*Låt oss gå* passar inte här, eftersom prästens tjänst vid altaret inte är avslutad än.)

Bön efter kommunionen

För många alternativ. Min favorit är *Allmän 2*.²⁴

BENEDICAMUS (nytt förslag R. Holte)

P/L Låt oss ge Her - ren vår Gud vårt tack _____ och lov.

F Gud, vi tac - kar dig, Hal - le - lu - ja, Gud, vi lo - var dig.

²³ HBF, s. 83.

²⁴ HBF, s. 84–87.

Sändning (s. 88 ff.)

Psalm-Lovprisning (Benedicamus)

Det traditionella *Benedicamus*-momentet har jag själv inte upplevt på länge men vet att det förekommer i rätt många församlingar. Nuvarande handbok ger två alternativ nämnda i ordningsföljden lovprisning *eller* lovpålsalm; det senare alternativet tycks ändå vara det vanligast förekommande, och handboksförslaget nämner nu alternativen i omvänd ordning. Ska man välja mellan dem tycker också jag att alternativet lovpålsalm uttrycker ett rejälare tack för allt man varit med om än den i jämförelse därmed korta lovprisningen. Man kan väl också tänka sig båda, men i så fall bör lovprisningen befrias från sin nuvarande svulstighet. Den traditionella latinska förlagan lyder ju kort och enkelt *Benedicamus Domino – Deo gratias*, utom under fastan kombinerad med ett eller flera Halleluja-rop. *Herren vare tack och lov* är en knölig formulering; i *Den svenska tidegården* som jag redigerat under senare år har ända sedan 1930-talet *Deo gratias* översatts enkelt och naturligt *Gud, vi tackar dig*. Med användning av den festligaste av de existerande melodierna till momentet (men med tätare textning) har jag härnedan givit ett förslag till språkligt uppdaterad lovprisning:

Välsignelsen – och relationen optativ/indikativ verbform

Här når det nya högmässförslaget verkligen sin kulmen i inkompetens. Eftersom den nya versionen av den aronitiska välsignelsen i Bibel 2000 ersatt alla optativa (konjunktiva) verbformer med indikativa former men det är känt att många är kritiska till den radikala ändringen anges här den äldre och den nya versionen som två likvärdiga alternativ, fastän de får radikalt olika innebörd: i den traditionella formen en *önskan* om Guds välsignelse över menigheten, i den nya versionen en oreserverad *tillförsäkran* om sådan välsignelse.²⁵

I de i Nya testamentet bevarade Jesus-orden finns inget mandat åt apostlarna att utdela välsignelse motsvarande deras mandat att

25 HBF, s. 88 f.

utdela syndernas förlåtelse. Om Jesus själv berättas att han välsignar barn i Mark. 10:16, och att han efter sin uppståndelse välsignar sina lärjungar, Luk. 24:50, 51. Men där finns ju också liknelsen om Yttersta domen där han drar en klar skiljelinje mellan människor som drabbas av förbannelse (Matt. 25:41) respektive välsignelse (Matt. 25:34). Flera av de apostoliska breven avslutas med en välsignelseönskan över adresserad församling. Den mest kända, traditionellt benämnd *Den apostoliska välsignelsen*, lyder i Bibel 2000 ”Nåd från vår herre Jesus Kristus, kärlek från Gud och gemenskap med den heliga Anden åt er alla” (2 Kor. 13:13). Den har optativ prägel även om verb saknas både i originaltexten och i nyöversättningen, och den kunde gärna användas mer i liturgin än vad som i allmänhet sker. I varje fall kan denna och andra liknande formuleringar i de apostoliska breven sägas ge ett slags legitimitet åt präster i Kristi kyrka att uttala välsignelseönskan över församlingar eller enskilda människor. Slutvälsignelsen i den traditionella romersk-katolska mässan har en mycket summarisk formulering men med tydligt optativ verbform (*benedicat*), i svensk översättning: ”Välsigne er Gud allsmäktig: Fadern och Sonen och den helige Ande”. Den används mycket frekvent av påvarna när de rör sig bland människoskaror som samlats för att lyssna på dem och hylla dem. Inte ens påvarna dristar sig alltså att uttala mer än en *önskan* om Guds välsignelse över människor.

Inom Svenska kyrkan har det väl kommit att kännas mer eller mindre som en självklarhet att högmässans slutvälsignelse skall vara den gammaltestamentliga s.k. aronitiska välsignelsen ur 4 Mos. 6:23–26. Men det är absolut ingen självklarhet. Enligt bibeltexten har den tillkommit som ett av Israels Gud Jahve givet uppdrag via Mose till det israeliska prästerskapet, ”Aron och hans söner”, att uttalas över Israels folk; adressatens ental-form ”dig” innebär att den riktas till Israels folk som kollektiv, inte individuellt till varje enskild person. Det finns i Nya testamentet ingen uppgift om att den skulle ha använts av Jesus och apostlarna. Det var nog faktiskt Luthers idé att ta in den som slutvälsignelse i kristen gudstjänst, och att den blivit så älskad har säkert att göra med dess vackert poetiska stil. Hur är relationen mellan Jahve och prästerskapet här närmare bestämt? Professor Bo Johnson

har i en utomordentligt intressant och kunnig artikel gjort en rad viktiga påpekanden.²⁶ Det viktigaste är att verbformerna i välsignelsen otvetydigt har önskeform: i en omfattande översikt över forskningsläget på den punkten har Johnson konstaterat en enighet med mycket få undantag. Prästernas uppgift är att över folket uttala en till Jahve riktad *vädjan* om välsignelse, men det är inte de utan bara Jahve själv som välsignar. Jag vill härtill göra två viktiga påpekanden: Jahve framträder ju inte sällan som en bestraffande gud som undandrar folket sin välsignelse fastän prästerna bett om den, vilket ytterligare framhäver den grava felaktigheten i en översättning med indikativa verbformer. Och framför allt: den kristna kyrkans prästerskap har ju överhuvud inte från kyrkans Herre ett sådant uppdrag att vädja om välsignelse som de aronitiska prästerna, och den överväldigande stora merparten av allt det som dessa präster enligt GT åläggs att utföra är ju helt oförenligt med kristen gudstjänst. Vi får alltså inte glömma att det gäller en bön *lånad* från en annan kontext, och då måste man först kolla om den verkligen passar in i den nya kontexten. Det gör den mycket bra med optativa verbformer, men med indikativa verbformer blir den direkt stridande mot tron på Guds allmakt och på Kristi uppdrag att rannsaka och döma över gott och ont som sker i världen. Indikativversionen är visserligen inte lika flagrant felaktig här som i den ovan behandlade slutönskan efter kommunionen: ”(Herren) bevarar er till evigt liv”. Men den ger en bild av en mjäktig Gud och dito Guds Son som är lika glada och överslätande hur människor än uppför sig, en bild som direkt strider mot såväl Gamla som Nya testamentets framställning.

Avvikelser från lydelse i Bibel 2000 förekommer redan på några ställen i högmässoritualen, och de är nödvändiga även här. Jag tror inte att alla konjunktivformer kommer att försvinna i svenska språket, i varje fall inte på länge än. Ordet *leve* t.ex., konjunktiv/optativ av *leva*, torde vara outrotligt som hyllning på bemärkelsedagar; lustigt nog brukar maningen *hon leve!* besvaras med den normala omskrivningen av optativen med ordet *må*: *ja, må hon leva!* I kyrkligt material gäller nog något liknande med formen *vare* som kanske främst genom

26 Johnson 2000.

Välsignad vare han i Voglers Hosiannasång finns bevarad i det svenska kulturarvet. (Med *Ära vare Gud* är det en annan sak, här är inte *vare* lika med *må vara* utan används på ett väldigt konstigt sätt.) Men den aronitiska välsignelsens optativer på en rad mindre vanliga verb är det säkert i längden ohållbart att behålla. En omskrivning med verbformen *må* ligger då närmast till hands:

Må Herren välsigna er och beskydda er.
Må Herren låta sitt ansikte lysa över er och visa er nåd.
Må Herren vända sitt ansikte till er och ge er sin frid.

Men det kanske inte känns så lyckat med det tre gånger upprepade 'må'. Jag vill själv i stället föreslå en lite friare formulering som betonar tjänstgörande prästs uppdrag som förebedjare:

Så till sist ber jag Herren välsigna och beskydda er.
Jag ber Herren låta sitt ansikte lysa över er och visa er nåd,
vända sitt ansikte till er och ge er sin frid.
I Guds, Faderns och Sonens och den heliga Andens, namn.
Amen.

(Fred var ju adekvat för Israel som hamnade i så många krig, för oss är frid avgjort mer adekvat.)

Förslagets vårdslösa hantering av problemet indikativa versus optativa verbformer har vållat mig så stark personlig affekt att jag ser det som nödvändigt att här tillfoga en helt personlig kommentar. Det nytestamentliga materialet innehåller ett evighetshopp, därom råder ingen tvekan, men det är ganska diffust framställt och med tydliga motsättningar mellan olika uttalanden, både om hur det kommer att gestaltas och om vilka som kommer att anses värda att få del av det. Det är väl också den punkt i det bibliska budskapet som vållar starkast intellektuella betänkligheter, och numera finns det bekännande kristna som tar avstånd från hela tanken. Den indikativa versionen skapar en bild av odiskutabel sanning som är direkt falsk och utgör en förolämpning mot reflekterande människors väl moti-

verade osäkerhet i frågan. Själv anser jag att evighetshoppet skänker ett ljus över hela min levnad men är fullt medveten om att det kanske inte kommer att gå i uppfyllelse. Har man satsat på något stort som man trodde var betydelsefullt i livet men sedan en dag upptäcker att man hade fel, så drabbas man förstås av en väldig grämlse. Men det bekymret har jag inte med evighetshoppet, för är det falskt kommer jag aldrig att få reda på det.

Avslutning

Svenska kyrkan är förmodligen bland lutherska kyrkor den som frånsett en avvikande tendens under 1800-talet varit mest angelägen att vårda sig om ett liturgiskt arv från fornkyrka och medeltid samtidigt som man varit angelägen om en förnyelse anpassad till tidens krav. Men under en interkonfessionell liturgisk väckelse under 1900-talet, stegrad i samband med den Katolska kyrkans Andra Vatikankoncilium, har en gränsöverskridande tendens gjort sig gällande både mellan olika konfessioner och mellan lutherska kyrkor inbördes. Högmässoförslaget från 2012 har en härifrån avvikande huvudtendens. Det är inte längre det interkonfessionella liturgiska arvet som står i centrum även om en huvuddel av det står kvar, men huvudintresset har legat vid att söka få fram nytt material som både i text och musik demonstrerar nutid och svenskhet. Min egen granskning har inte varit inriktad på den typen av material utan på sådant som svarar mot min dubbla kompetens som systematisk teolog och expert på gregoriansk sång. Jag har framfört två slag av huvudkritik mot förslaget: (1) Det har inte tillräckligt beaktat skillnaden mellan två typer av liturgiskt material: det som betonar gudomlig närvaro på jorden mitt ibland oss och det som betonar Guds upphöjdhet över jorden och föremål för vår stående ovation. I senare fallet har jag framför allt krävt en restaurering av *Sursum corda*-momentet; även i övrigt har jag lagt fram flera förslag till textlig-musikalisk revision av centrala moment. (2) Det har totalt misslyckats med att på kunnigt och genomtänkt sätt lösa frågan om språklig ersättning för optativa verbformer. – Mest positiv har jag varit i min bedömning av liturgins bönematerial.

Till sist ett varmt tack till kyrkomusikern Johan-Magnus Sjöberg som komponerat orgelsatsen till mitt nya melodiförslag för fastetidens *O Guds lamm* och svarat för notutskriften av allt övrigt melodimaterial.

Summary
Divine Presence and Spiritual Ascent
Critical Evaluation of the Proposed Eucharistic Ritual
for the Church of Sweden

Although the Lutheran church in Sweden is no longer in establishment with the Swedish state, it has kept its name “Svenska kyrkan” – the Church of Sweden. In its liturgy, it has preserved more of its inheritance from the early and medieval church than most other Lutheran churches, but in the twentieth century the liturgical differences between denominations have decreased under inspiration of the interconfessional liturgical renewal that has developed in connection with the Second Vatican Council. The surges from those currents are, however, less noticeable in this 2012 proposal for a reformed “Högmässa” or solemn Eucharistic service (literally “High Mass”) than is the concern to give the service a more domestic stamp, with new texts and melodies.

Most of the traditional material is kept, but without the necessary linguistic updating of the texts and without improved adjustment of text to melody. As an expert on Gregorian chant I have felt it incumbent on me to give several songs in that tradition a revised form. My main academic competence is, however, in systematic theology.

An important liturgical law seems to have been forgotten in this proposal: the fundamental difference between ritual elements of two contrasting kinds:

Divine presence in the community

Christ is here among us
Lord, have mercy on us
Open your hearts to God –
and listen to this day’s gospel
The body of Christ, given for you
The peace of our Lord be with you

Spiritual ascent in prayer and song of praise

Our Father in heaven
Glory to God in the highest
Lift up your hearts to God –
our hearts are lifted up in praise
Heaven and earth are full of your glory
God, we thank you. God, we praise you

Lines 1–2 and 5–6 here above are in accordance with the proposal; the problem lies in lines 3–4. An earlier committee whose proposal was not accepted had criticized the classical formulation “Lift up your hearts to God” as suspect from a feminist point of view, not seeing that it is an appeal of the same kind as 1 and 2 which they had accepted. They had instead proposed the formulation “Open your hearts to God”, not realizing that it is an expression of the contrasting, receiving perspective, which is totally inadequate at the moment when the congregation is to rise up for a standing ovation to God. The present committee has remarkably enough suggested a free choice between the “Lift up” and “Open” appeals, not only here but also as prelude to the recitation of the Gospel of the day – where of course the “Open” appeal is the appropriate one. A new formulation is presented above, namely “Our hearts are lifted up in praise”. This, I suggest, could fittingly replace the present rather vacuous formulation “We lift up our hearts”.

I have expressed a high valuation of most of the prayers in the proposal, the new ones as well as those preserved or revised. But a serious problem left unsolved concerns the recommendation to abandon subjunctive verbal forms. A prayer to Christ after the communion that he preserve the communicants unto eternal life has been distorted by being formulated in the indicative instead of the subjunctive, so that it becomes an assurance that Christ *will* preserve them to eternal life. Both versions are accepted in the proposal despite the fact that the indicative one is obviously in conflict with the Biblical message. A similar problem with the concluding Aronitic Blessing is left equally unsolved.

Källor och litteratur

Bexell, Oloph, 1987, *Liturgins teologi hos U. L. Ullman* (Bibliotheca theologiae practicae, 42). Uppsala.

Bibel 2000 med Apokryferna, 2001. Bibelkommissionens översättning. Örebro.

Den svenska kyrkohandboken, 1942. Stockholm.

Den svenska kyrkohandboken [1986], *Del I. Den allmänna gudstjänsten och de kyrkliga handlingarna*. Stockholm.

- Den svenska mässboken* [1942], *Del I. Musiken till högmässan jämte brudmässan och begravningsmässan*. Uppsala.
- Den svenska psalmboken* [1986] *med tillägg*, 2005. Stockholm.
- Graduale triplex*, 1979. Solesmes.
- HBF = *Kyrkohandbok för Svenska kyrkan, Del I. Förslag*, 2012 (Svenska kyrkans utredningar, 2012:2). Uppsala.
- HBFf = *Kyrkohandbok för Svenska kyrkan, Del I. Förklaringar till Förslag*, 2012 (Svenska kyrkans utredningar, 2012:2). Uppsala.
- HBFm = *Kyrkohandbok för Svenska kyrkan, Del I. Förslag. Musikvolym*, 2012 (Svenska kyrkans utredningar, 2012:2). Uppsala.
- Johnson, Bo, 2000, ”Den aronitiska välsignelsens innebörd”. *Svensk exegetisk årsbok* 65, s. 87–92. Uppsala.
- Messan på svensko 1557*, 1969, utg. av Sigtrygg Serenius (Laurentius Petri Sällskapets urkundsserie, X). Uppsala.
- Missale för Svenska Kyrkan*, 1914, utg. av U. L. Ullman och John Morén. Stockholm.
- Missale lundense 1514, 1946*, utg. av John Kroon och Bengt Strömberg. Malmö.
- Niels Jesperssens Graduale 1573, 1935*, utg. av Dansk organist- og kantorsamfund. Köpenhamn.
- Ramshaw, Gail, 1999, *Gud bortom genus*. Stockholm.